

BORIVOJE Ž. MILOJEVIĆ
1885 — 1967.

Smrću (13. X 1967.) akad. prof. dra B. Ž. Milojevića izgubili smo iz svoje sredine, ne samo prominentnog geografa, već i čovjeka izuzetnih humanih osebina. Posljednje je naročito važno za na-

še prijelazno doba, u kome se osjeća nedostatak karakterne stabilnosti — bitnog faktora socijalnog usklađivanja i razvojne dinamike.

Prof. Milojević je bio čovjek svijestan obaveza prema socijalnoj zajednici; konsekventno je bio lojalan prema drugima i neosjetljiv za nepravde, na koje je često nailazio. Kroz život je prolazio ravnim putom, ne zanoseći se prolaznim častima i ne koristeći ništa što nije radom zaslužio. Gotovo je nevjerojatno da je tako teško, gotovo tragično, prošao kroz dva svjetska rata, a zato nije tražio ni uživao priznanja i privilegije. Naprotiv, između dva rata sagledava opasno skretanje na stramputice grupašenja, profiterstva i socijalne eksploatacije, te primjerom, riječju i osobnim zalaganjem oko sebe širi humanu toplinu i socijalnu sigurnost. Za svoj postupak nije tražio ni zahvalnost ni uzvrat; naprotiv, od pokojnika smo često čuli poučno upozorenje »dobročinstvo i zahvalnost se ne susreću«.

Skladna ličnost i pozitivan socijalni odnos — to su korijeni iz kojih se hranila opsežna i stalna aktivnost prof. Milojevića. Osobne kvalitete i javni postupci odražavaju životni put i odgoj, tako spontano izložene u »autobiografskoj skici«.

Prof. Milojević je rođen 22. XII 1885. u selu Pecki na istoimevanoj rijeci u zapadnoj Srbiji, gdje su mu roditelji bili učitelji. Osnovnu školu je učio u Krupnju, a gimnaziju u Šabcu i Beogradu. Geografiju je studirao na univerzitetu u Beogradu (1904 — 1908.) kod J. Cvijića, koji je tada bio u najvećem stvaralačkom naponu. Mladi Milojević već kao student postaje asistent (1906.)

Nakon završenih studija bio je srednjoškolski nastavnik u Čačku i Valjevu; škol. g. 1911/12. proveo je na specijalizaciji u Beču, Halle-u/S i Berlinu. Godine 1915. povlači se s vojskom, gotovo isključivo pješke, od Kraljeva do Drača. Nakon izvjesnog boravka na Krfu poslan je u egejsku Makedoniju. Škol. g. 1918/19. boravi na specijalizaciji na univerzitetima u Lausanne i Fribourg. Nakon položenog doktorata izabran je za docenta (1920.), 1921. g. za izvanrednog i 1927. g. za redovnog profesora geografije na univerzitetu u Beogradu.

Nakon Cvijićeve smrti (1927.) preuzima vodstvo geografske nastave i Geografskog instituta; te funkcije — uz ratni prekid — vrši do umirovljenja (1956. g.). Naučni rad je nastavio i poslije umirovljenja, sve dok ga teška bolest nije fizički iscrpila, ali je duh do kraja bio svjež.

Poput ostalih Cvijićevih vrijednih učenika, B. Milojević je počeo vršiti terenska istraživanja već kao student, kao apsolvent prati svog učitelja u jadransko primorje, gdje mu je »srce jako zaigralo«, kad je ugledao impresivnu sliku Kvarnerskog zaliva. Prateći Cvijića i sam prikuplja naučne podatke, koje će kasnije objaviti u svom prvom tiskanom radu (Antropogeografska promatranja u Dalmaciji, Glasnik Srp. geogr. društva, 1913.)

Kao srednjoškolski nastavnik nastavio je izučavanje rodnog kraja i to je također objavio 1913. g. (Rađevina i Jadar, Naselja srpskih zemalja, SKAN). Izbijanje prvog svjetskog rata zateklo je prof. Milojevića na istraživanjima sjeničkog ravnjaka, a to je na-

stavio i u samom ratu (Pešter i Sjenica, Glasnik Geogr. društva, 1921. i Pećine u dolini Uvca, ibidem). Tokom rata vršio je istraživanja u južnoj Makedoniji: O kršu oko Ostrovske jezera (Glasnik Geogr. društva, 1921.); tada je prikupio i naučni materijal za doktorsku disertaciju »Južna Makedonija« (Naselja srpskih zemalja SKAN, 1922.)

Poletan mlad univerzitetski nastavnik istražuje visoke krajeve Crne Gore i zapadne Bosne, odakle je i njegov učitelj — pred više od dva decenija — donio značajne rezultate. Ova istraživanja su objavljena u člancima: Glečerski tragovi u oblasti Vlasulje, Bioča i Kručice (Glasnik Geogr. društva, 1922.) i Beleške o glečerskim tragovima na Raduši, Cincaru, Šatoru, Troglavu i Velebitu (ibidem), te opsežnijem radu Kupreško, Vukovsko, Ravno i Glamočko polje (Naselja i poreklo stanovništva SKAN, Beograd, 1923.). Međutim, interes prof. Milojevića privlači primorje, za koje mu je srce rano »zaigralo«: Geomorfološka promatranja u dolini Cetine (Zbornik radova posvećen J. Cvijiću, 1924.) i Ostrvo Vrgada (Glasnik Geogr. društva, 1924.).

U prvoj fazi naučnog rada B. Milojević slijedi svog učitelja, te vrši antropogeografska i geomorfološka istraživanja. Ova dihotomija je bila karakteristična za tadašnju geografiju, a posebno za školu J. Cvijića. Međutim, prof. Milojević se, kao nastavnik orijentirao na širi geografski aspekt, posvećujući dva dijela svoje nastave regionalnoj geografiji — to je izvjesno utjecaj francuskog kompleksnog geografskog gledanja. Težnja da sagleda »konekse« značajna je za glavninu Milojevićeva rada, a primorje je izabrao kao prvi objekt.

Tokom 6 godina (1923 — 1929.) prof. Milojević maksimum raspoloživog vremena posvećuje istraživanju primorja. Objavljuje mnoge manje radove: Okolina Novigradskog i Karinskog mora (Glasnik Skopskog naučnog društva, 1926.); Ostrvo Murter (Glasnik Geogr. društva, 1926.); Splitska okolina (Geogr. vestnik, 1927); Ostrvo Hvar (Glasnik Geogr. društva, 1927); Ostrvo Vis (Glasnik Zemalj. muzeja u BiH, 1927); Tipovi dinarskih ostrva (Posebna izdanja Geogr. društva, sv. 3, 1928) i Stonski rat (Hrvatski geogr. glasnik, 1932). Ovi pojedinačni radovi čine uvod u veliku (483 str.) monografiju »Dinarsko primorje i ostrva« (Posebna izdanja SKAN, 96, 1933.)

Kao da se prof. Milojević zarekao da na analogan način obradi i druge regionalne elemente Jugoslavije, te u skladu sa svojim sklonostima na drugo mjesto stavlja visoke planine. Kroz 9 godina probija se po planinskom bespuću od Triglava do Peristera, i to bez obzira na napor, oskudicu, a ponekad i životnu opasnost. Nakon pojedinačnih radova: Komovi (Glasnik geogr. društva, 1933.); Sinjajevina, Visitor i Zeletin, antropogeografske crte (Glasnik Skop. naučnog društva, 1934.); Treskavica (Glasnik Zemalj. muzeja u BiH, 1934.); Čvrstica (Hrv. geogr. glasnik, 1935); Sinjajevina, Visitor i Zeletin, fizičko-geografske crte (Geografski

vestnik, 1935.) slijedi opsežna (459 str.) monografija »Visoke planine« (Geogr. društvo, 1937.).

Nakon primorja i visokih planina, prof. Milojević se orijentira prema dolinskim pejzažima, te vrši terenska istraživanja od 1932. do drugog svjetskog rata i dovršava u poratnom razdoblju. Objavio je brojne pojedinačne studije: Privreda i naselja u dolini Vrbasa (Geogr. vestnik, 1939.); Geomorfološka promatranja u mostarskoj kotlini (Hrv. geogr. glasnik, 1939.); Dolina Vrbasa, geomorfološka ispitivanja (Glas SKAN, 183, 1940.); Dolina Pčinje, geomorfološka ispitivanja (Sbornik na čest prof. S. Bončev, 1940.); Dolina Kolubare, regionalno-geografski nacrt (Rad JAZU 267, 1940.); Dolina Bregalnice, geomorfološka ispitivanja (Glas SKAN, 186, 1941.); Laktasti delovi naših glavnih dolina (Glasnik Srp. geogr. društva, 1948.); Dolina zapadne Morave, Morače i Treske, geomorfološka promatranja (Posebna izdanja Srp. geogr. društva, 26, 1948.); O kanjonskoj dolini durmitorske Komarnice (Glas SAN, 196, 1950.); O kanjonskoj dolini durmitorske Sušice (Rad JAZU, 280, 1950.); Privredno-geografska i antropogeografska promatranja o dolinama Bregalnice i Pčinje (Glasnik Srp. geogr. društva, 1950.) i O Stalačkoj klisuri (Glas SAN, 196, 1950.). Kao u prva dva slučaja slijedi opsežna (447 str.) monografija »Glavne doline u Jugoslaviji« (Posebna izdanja SAN, 186, 1951. g.).

U poratnom razdoblju (1945 — 1947.) nastavlja prof. Milojević istraživanje jugoslavenskog dijela panonske ravnice. Objavljuje posebne studije: Titelska lesna zaravan (Glasnik Srp. geogr. društva, 1948.); Baranjska lesna zaravan (Geogr. glasnik, 1949.) i Banatska peščara (Posebna izdanja Geogr. instituta SAN, 1949.). Monografija (100 str.) »Lesne zaravni i peščare u Vojvodini« (Matica srpska 1949.) dopunjuje promatranja i daje opći osvrt.

Opći dijelovi iz sve četiri monografije objavljeni su na francuskom jeziku i to su glavni izvori za inozemno poznavanje geografskih osobina jugoslavenskog prostora.

Proširenje Milojevićevog geografskog interesa i naučne obrade na jugoslavenski okvir bila je objektivna potreba i odgovaralo je autorovom gledanju. Bio je to duh koji je nastojao da se oslobodi naslijeđa i svoja gledanja prilagodi vremenu u kome je živio, taj postupak i konsekventnost ogledaju se, ne samo u pisanom djelu, već i u svim postupcima pokojnika.

Nakon obrade glavnih elemenata jugoslavenskog prostora, prof. Milojević se vraća na neke objekte koji su ga naročito zainteresirali, te ih obrađuje u detaljnijim studijama: Durmitor (Zbornik radova Geogr. instituta SAN, 1951.); Velika Morava (Zbornik radova Geogr. instituta SAN, 1952.); Boka Kotorska (Zbornik radova Geogr. instituta SAN, 1953.); Ohridska kotlina (Rad JAZU, 1957.); Panonski Dunav na teritoriji Jugoslavije (Matica srpska, 1960.); Prenj (Glas SAN, 249, 1961.) i Ulcinjsko primorje (Glas SAN 259, 1964.).

Pored opširne i gotovo neprekinute istraživačke aktivnosti, te velikih nastavnčkih i organizacijskih obaveza, prof. Milojević nalazi vremena i za drugi rad. Pisao je mnoge srednjoškolske udžbenike. »Naši predeli« (Mala biblioteka Srp. geogr. društva 8, 1949.) daje popularan pregled autorovih naučnih rezultata i gledanja; Jugoslavija, geografski pregled (1949.) prevedena je na francuski (1956.), engleski (1958.) i poljski (1958.) itd.

Povezano s boravkom u Egiptu, SAD-u, Brazilu, Norveškoj i Grčkoj, vršio je terenska istraživanja i u tim zemljama.

Priredivao je i objavljuvao skripta svojih predavanja iz sistematskog i regionalnog dijela struke. Pri kraju svog nastavnčkog rada razrađivao je komparativnu geografsku metodu i objavio: Opštu regionalnu geografiju (1956.); O podjeli Zemljine površine na oblasti (1958.); O predeonim pojasima, oblastima i katovima (1959.); O osobitostima ledničkog reljefa, nastalim pod utjecajem unutrašnjih i spoljašnjih činilaca (Rad JAZU 329, 1962.), dok je rad »O geografskim predmetima i geografskim činionicima« ostao u rukopisu.

Uz upravo nevjerovatan opseg istraživačkog rada i broj objavljenih studija, prof. Milojević je vršio golemu redaktorsku aktivnost. Od početka (1912.) učestvovao je u uređivanju Glasnika Srpskog geografskog društva, a od sv. 14 do 41. to je vršio isključivo sâm. Znatno je proširio izdavačku aktivnost Srpskog geografskog društva; osnovao je i uređivao Posebna izdanja (1 — 38), Memoires (1 — 11), Uputstva (1), Atlas (1 — 13), Zbirku karata (1 — 3) i Malu biblioteku (1 — 8). Pod Milojevićevim vodstvom Geografsko društvo je preraslo u malu akademiju. Tko poznaje uređivačku pedantnost i zalaganje prof. Milojevića, teško shvaća kako je stizao da sve to obavi.

Treba imati u vidu i aktivnost Geografskog društva u javnim sastancima, terenskim demonstracijama, seminarima i kongresima, a u svemu tome su inicijativa i zalaganje prof. Milojevića bili odlučujući. Pokojnik je bio glavni nosilac geografske aktivnosti i suradnje u jugoslavenskom okviru. Njegovo povlačenje bitno se osjetilo na oba područja, a smrt će teško nadoknaditi i plejada drugih.

Pored rada u okviru srpske geografije i jugoslavenske suradnje, prof. Milojević je mnogo učinio za ugled naše struke i zemlje u međunarodnom stručnom krugu. Spadao je među vodeće svjetske geografe, te mu je ukazivana odgovarajuća pažnja — na žalost, više nego u zemlji.

Imao je bitnu ulogu u organiziranju kongresa slavenskih geografa i etnografa, a onaj u Jugoslaviji (1930.) iznio je na svojim leđima. Na međunarodnim kongresima vodio je sekcije, a organizacijski komitet kongresa u Washingtonu (1952.) i Rio de Janeiru (1956.) materijalno su omogućili njegovo učestvovanje. Prof. Milojević je za uzvrat priredio korisnu bibliografiju o geografskim radovima u Kongresnoj biblioteci.

Izuzetno susretljiv, te spreman na svaku žrtvu u korist svoje struke i sredine, oduševio je i zadužio mnoge strane grupe i pojedince koji su posjećivali Jugoslaviju. Organizacija francuske interuniversitetske ekskurzije (1929.) kroz Jugoslaviju smatra se ječnicr od najuspjelijih, a posebni broj »Annales de géographie« je mnogostruka dobit za našu zemlju i nauku — to je 100 posto zasluga prof. Milojevića. Ljubaznošću, suradnjom i lojalnošću, stekao je prijatelje u svjetskom stručnom krugu i ovi su to ponosno naglašavali. Taj uspjeh je mnogostruko koristio drugim jugoslavenskim geografima i zemlji kao cjelini.

I pored osobne skromnosti, ovako golema aktivnost nije mogla ostati nezapažena i bez priznanja. Pored članstva u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti i Srpskoj akademiji nauka, bio je počasni član Čehoslovačkog geografskog društva, Poljskog geografskog društva, Bugarskog geografskog društva, Belgijskog društva za geografske studije, Geografskih društava u Berlinu i Parizu i Geografskog društva Hrvatske. Svesojuzno geografičesko obćestvo SSSR izabralo je prof. Milojevića među svoje malobrojne inozemne članove. Geografskog društvo u Parizu dodijelilo je prof. Milojeviću medalju »Malte Brun«, Društvo za trgovinsku geografiju u Parizu medalju »Gaudy« i Srpsko geografsko društvo medalju »J. Cvijić«. Dodijeljena su mu 4 počasna doktorata univerziteta u Montpellieru (1946.), Rennesu (1947.), Grenobleu (1947.) i Pragu (1948.). Bio je pozivan da predaje na francuskim i poljskim univerzitetima. I narodna vlast je odala priznanje prof. Milojeviću dodjelom Ordena rada sa crvenom zastavom.

Nije bio cilj i prostor ne dozvoljava da nabrajamo sve aktivnosti i objavljene radove prof. Milojevića. Naučni rad ima razvojni karakter, novi rezultati potiskuju ranije; istraživači se »penju preko ramena drugih« kako je to Cvijić konstatirao. Prof. Milojević je bio svjestan tog razvoja i prema tome je postupao. Težio je da bude karika u razvojnem lancu; bio je zaokupljen svojom odgovornošću, te nije profetisao, a još manje ukazivao kako su drugi »crni«. Nastojao je, da drugima što više pruži, ali nije zaduživao i tražio uzvrat. Veselio se novim gledanjima i rezultatima mladih, bez obzira da li se slažu s njegovim. Iako duboko osjećajan, skrivao je vlastite boli i uživao u veselju svoje okoline.

Prof. Milojević je bio čovjek duha, humane topline i socijalne konstruktivnosti. Te kvalitete su naročito dolazile do izražaja u nastavničkim odnosima. Bio je primjeren nastavnik, obdaren jasnim glasom i logičnom misli, a naročito obogaćen stečenim kvalitetama. Oštra riječ i prijek postupak bili su mu nepoznati i uvijek je bio spreman da pomogne. Terenska nastava i praćenje na istraživanjima bili su blagdani za Milojevićeve učenike.

Postupci prof. Milojevića bili su spontani i duboko ukorijenjeni. Živio je povezan sa svojom sredinom i saživljavao njene brige.

Iz njegovih usta nisu se čula hvalisanja, ali je duboko proživljavao zajedničke nevolje. Naučni rad i drugi postupci ukazuju da je takve osjećaje gajio prema svim komponentama jugoslavenske zajednice. Pozitivno se izdvajao u svom vremenu i od mnogih suvremenika, a za to progresivno držanje često je, na žalost, doživljavao neprijatnosti.

Ima postupaka koji zbunjuju i odaju snagu ličnosti. Bio je odmjeren i odlučan, a u mislima je nastojao prodrijeti što dalje. Stigao je da mnogo toga reče i napiše i pješke pređe toliko da sigurno nema predšasnika, a vjerovatno još manje nasljednika. Kao mlad nastavnik i otac porodice bio je spreman da se prepusti neizvjesnosti i pođe u Beograd kako bi mogao naučno raditi. Nakon pola stoljeća velegradskog života traži da se njegovo tijelo vrati na vječni počinak u zabačen kraj koji mu je »u dragej uspomeni«; među ljude s kojima su njegove misli i želje ostale stalno povezane. Mjesto mramora i bešćutno složenog lovora, žuljava ruka će mu na grob ostaviti kitu poljskog cvijeća, a spontani cvrkut ptica zamjenjivati plaćeno pojanje. Prof. Milojević i mrtav poučava.

Geografsko društvo Hrvatske i zagrebački geografski centar osjetili su širinu i plemenitost prof. Milojevića. Veselio se našem društvu i našim uspjesima, gotovo više nego mi sami; bodrio je pojedince i sve skupa. Geografsko društvo Hrvatske izgubilo je dragog počasnog člana, a hrvatski geografi iskrenog prijatelja — među nama će mu ostati odgovarajuća uspomena.

J. Roglić